

ja Drugog svjetskog rata. Od tada pa do danas suprotstavile su se strategiji „brže, dalje, više“ različite udruge i to na različitim područjima, koje nastoje rješavati socijalne konflikte i krizna stanja (zajednice stanovanja, organizacije samopomoći itd.). Danas je homo socialis, tj. kooperativna suradnja postala „samostalna snaga“ koja želi suradnju kako bi ponovno povratila djelatnu sposobnost. Socijalne inovacije povezuju sve ono što je razdvojeno i otvaraju pogled na mogućnost drugačije ekonomije i drugačijeg društva.

Četvrti dio Godišnjaka pod naslovom „Rasti i smežurati se“ (*Wachsen und Schrumpfen*) posvećen je pitanjima rasta, a o tim temama pišu: Martin Jänicke (*Wachstum und Umwelt in China*), Otmar Edenhofer i Christian Flachsland (*Globale Energiewende. Dekarbonisierung der Wirtschaft*), Angelika Zahrnt, Irmid Seidl, Andrea Liesen i Christian Dietsche (*Wachstumsneutrale Unternehmensführung*), Jan. C. Bongaerts i Jiangxsue Liu (*Seltene Erden – Gewinnung und Wierergewinnung*), Sabine Flamme i Peter Krämer (*Urban Mining – Beispiel Metallgewinnung*) te Sebastian, A. Andres i Steven Geyer (*Einstürzende Luftschlösser: Gescheiterte Großprojekte*).

U **petom** dijelu Godišnjaka pod naslovom „Koraci prema održivosti“ (*Schritte zur Nachhaltigkeit*) tematiziraju se pitanja održivosti. U njemu pišu: Heike Leitschuh (*Der Kongress tanzt – Nachhaltigkeit braucht Lebendigkeit*), Peter Schaar (*Freie Information für die Umweltbewegung*), Edgar Göll i Sie Liong Thio (*Parlamente auf dem Weg zur Nachhaltigkeitspolitik*), Susanne Bergius (*Finanzmarktakteure puschen Nachhaltigkeit*), Heiko Grunenberg (*Nachhaltigkeitsbarometre: Befragung von Jugendlichen*), Konrad Götz, Georg Sun-

derer i Sebastian Gözl (*Smarter Metering – intelligentes Stromsparen?*), Dirk Lindenau (*Abfall-Recycling-Schiffe – Meeresschutz auf neuen Wegen*) i Jörg Sommer (*Stiftungen als ökologische Ideengeber*).

Šesti dio pod naslovom „Predvodnici“ (*Vordenker*) posvećen je preminulima Günтеру Altneru, velikom umu i slobodnom duhu (1936.-2011.) i Elinor Ostrom, pionirki institucionalne analize (1934.-2012.).

U prilogu Godišnjaka (VII. – IX dio) su i neke zanimljive informacije i samopredstavljanje institucija.

I ovaj Godišnjak veoma je informativan i instruktivan za znanstvenike i za studente pa ga preporučamo čitati.

Ivan Cifrić

Luka Tomašević

BIOETIKA IZ TEOLOŠKE PERSPEKTIVE

Pergamena, Zagreb, 2014., 339 str.

Veliki zanos moderne znanosti i tehnologije i njihova uspješna praktična primjena u modernom društvu, stvorili su već davno kritički naboj u društvenim, humanističkim i teološkim znanostima koji nastoji potaknuti kritički diskurs i traži odgovore o njihovu smislu, propitujući ih preko njihovih posljedica. Pitanje posljedica locira se na problem života kao takvoga i njegovih perspektiva. Život je postao središnji pojam u kontekstu promišljanja i prakse napretka i održivog razvoja. Napredak, kako ga shvaća znanstveno-tehnička misao modernog društva, ostaje antropološka čovjekova konstanta i kao takav je neupitan. No, time mu nije dano bezuvjetno zeleno svjetlo napredovanja koje nekritički

vodi čovjeka i sav živi svijet u potencijalnu katastrofu, posebice u razvojnim perspektivama na različitim razinama. Štoviše, može se reći da sadašnji put napretka, osobito u doba antropocena (Crutzen, 2004) otvorio problem globalnog preživljavanja: s jedne strane u fizičkom smislu a s druge u paradigmatiskom smislu odnosno vrijednosnom smislu.

To je prostor u kojemu su se formirala etička i bioetička stajališta nasuprot tehnološkom optimizmu a koja kažu: „sve što čovjek može ne znači da treba (mora) učiniti“. Naprotiv, cijena ovosvjetovnog uspjeha je prevelik rizik za trajni uspjeh života. Život je postao temeljni pojam i kriterij svakog modernog uspjeha koji zahtijeva i etičko promišljanje njegove zaštite Dakako, mnogi se ne obaziru na tu poruku. Tim pitanjima posebice se bavi bioetika koja (po aktualnim spoznajama) ima korijen u različitim tradicijama i njihovim moralnim zasadama, neovisno o imenima uz koje je vezan razvoj bioetike (primjerice, Fritz Jahr, Van Ransselear Potter). Posebice je značajno iskustvo različitih religija o shvaćanju i prakticiranju življenja i teološki pristup kao njihovo osvješćivanje i tumačenje. Ne radi se samo o tumačenju svakodnevice modernog društva nego o samom modernom društvu i njegovu odnosu prema životu. Bioetički pristup znači pristup etičkih – bioetičkih ograničenja nezasićenim socijalnim akterima u njihovu tumačenju ljudskog napretka i ozakonjenju čovjeku (i drugim oblicima života) opasnih radnji koje nisu pojedinačne nego se slijevaju u proces nepojmljivog odnosa prema životu u kojemu se primjenjuju moderne tehnologije i stara paradigma vrijednosnog sustava. Sve to omogućava liberalni kapitalizam i njegov

duhovni ustroj neograničenog rasta i profita malobrojnih.

Knjiga o kojoj je ovdje riječ, polazi od stanja društvenih zabluda i stranputica modernog društva kao stanja „organizirane neodgovornosti“ prema vlastitom životu i životu svih i ukazuje na teorijska – filozofska, znanstvena i teološka propitivanja mogućih ograničenja neumjerenom napretku. Napominjemo da knjigu nije lako prezentirati u nekoliko kartica prikaza zbog njezine kompleksnosti i gotovo sveobuhvatnosti s teoloških pozicija kojima autor korespondira s i s nekim aspektima koje obrađuju druge znanosti i znanstvene discipline a sve na pretpostavci aktualne stvarnosti.

Podijeljena je u tri dijela s poglavljima. I. Nastanak i razvoj bioetike, II. Kršćanska antropologija, III. Eubiozija – skrb za život i zdravlje.

U prvom dijelu *Nastanak i razvoj bioetike* koji sadrži nekoliko poglavlja („Uzroci nastanka bioetike“, „Razvoj bioetike“ i „Nastanak i razvoj teološke bioetike“) autor sustavno pokazuje njezin nastanak) obrazlažući da ona nastaje kao „plod modernog razvoja“ u kontekstu krize zapadne etike i moralne krize „zapadnog društva“ u kojemu se prepoznaju dvije tendencije. S jedne strane to je, kako autor kaže, „terror relativizma“ koji u individualiziranom društvu omogućava osobni etički izbor i krizu čvrstih moralnih normi života. S druge nastaje globalna etika ili *nova paradigma* koja počiva na etičkoj oporbi pozitivnih i očekivanih uspjeha tržišta koje promiče ideju usmjeravanja na vlastitu odgovornost i postizanje konsenzusa. Postmodernoj primijenjenoj etičkoj paradigmati koja vodi u relativizam suprotstavlja se *religiozna etika*. U modernom društvu

potreban je konsenzus radi stabilnosti i sigurnosti nastavka postojećeg tipa razvoja. U kulturi tržišne ekonomije i tržišnih odnosa koji su uhvatili korijene u personalnim odnosima, sustavno se promiču te dvije tendencije.

U razvojnom putu bioetike autor se osvrće na njezin nastanak u SAD-u kao medicinske etike i na ulogu etičkih povjerenstava. U tom poglavlju piše i o nastanku i razvoju bioetike u Hrvatskoj, posebice ističući njezinu pluriperspektivnost i interdisciplinarnost u „zagrebačkoj bioetičkoj školi“ (A. Čović, H. Jurić, I. Zagorac i drugi), kao i zasluge „riječke bioetičke škole“ (I. Šegota, A. Muzur, I. Rinčić, N. Gosić i drugi). Pored toga autor navodi i niz drugih imena i njihov prinos bioetičkoj misli u Hrvatskoj. Nastanak kršćanske bioetike ima svoj razvojni put u teološkoj misli i dokumentima UN-a (Deklaracija o ljudskim pravima – 1948; Konvencija o očuvanju ljudskih prava i temeljnih sloboda – Rim, 1950; Kodeks medicinske etike – Ženeva 1949). No, postoje i drugi dokumenti Učiteljstva, II. vatikanskog koncila itd., ali najvažnijim drži ekcikliku *Evangelium vitae* (1995) koja predstavlja opću viziju života sa čovjekom i osobom u njegovu središtu, pa čovjek i njegovo dostojanstvo dobivaju puni smisao. Iz vidokrug mnogih naših čitatelja fra Luka Tomašević donosi novinu pišući o bioetici u pravoslavlju i Rusiji što upotpunjuje bioetička znanja. Čitatelj će naći i pregled definicija bioetike, počevši od Van Ranslearea preko filozofskog shvaćanja (A. Čović) do teološkog. Kao i nekih aspekata (bio-pravo, bio-politika itd.).

U drugom dijelu *Kršćanska antropologija* profesor Tomašević piše o izazovima ovoga svijeta novoj kršćanskoj antropologiji koja

odgovara na pitanje što je s čovjekom (tko je on), njegovim tijelom i dušom. S tim u svezi nastaje i „nova moralnost koja ne ide uvijek ukorak s pravednošću“. U ovom dijelu knjige utor iz teološkog vidika piše o teologiji tijela i tjelesnosti, teološkom poimanju života, osobi i njezinom dostojanstvu, ljudskom dostojanstvu, dostojanstvu osobe iz teološke perspektive (rimsko doba, doba renesanse i ljudskom dostojanstvu u doba bioetike. Autor naročito „inzistira“ na životu kao izvoru *dostojanstva ljudske osobe*. Kršćanstvo ne prihvaća bilo koje biološke kriterije za definiranje života i oslanja se na ljudsko i Božansko. U cijelom drugom dijelu i njegovim potpoglavljima navode se različiti teološki izvori tijekom povijesti a osobito nakon II vatikanskog koncila (Ivan Pavao II i Benedikt XVI). Bioetička argumentacija o dostojanstvu uključuje nedodirljivost ljudske osobe kao istinske ljudske stvarnosti, kvalitetu što je više od stvarnosti i koja obvezuje, te označava autonomnu sposobnost objekta liječenja. U tom kontekstu fra Tomašević ističe neka od kršćanskih načela, naročito važna za pitanja modernih istraživanja, dijagnostičku i terapijsku primjenu, kao što su: povjerljivost, istinitost, ublažavanje i sprječavanje patnje, sloboda izbora i ljudsko dostojanstvo.

Treći dio nosi naslov *Eubiozija – skrb za život i zdravlje*. U njemu se zalaže za *kulturu života*

koja je kao pojam spomenut na putovanju I. Pavla II u SAD-u 1993. i u enciklici *Evangelium vitae* 1995. (a također i George Bush 2000 godine) i predstavlja potpuni kontrast *kulturi smrti*.

Fra Luka rabi termin eubiozija kao kulturnološki pojam koji se odnosi na kulturu života, ali prije svega kao teološko-filozof-

ski i znači *angažman na poštivanju i zaštiti života*. Termin je skovan od grč. *eu* – dobar i *bios* – život. Termin je skovan od grč. *eu* – dobar i *bios* – život. Prvi ga je uporabio Franco Pannuti (1978) a znači kvalitetu kojom se označava dostojanstvo života ili „dobar život“. Fra Luka ga ovdje uvodi u aktualni bioetički diskurs i proširuje na cijeli veoma opsežno i po pojedinim problemima elaboriran koncept «dobroga života». U sadržajnom pogledu treći dio, dakle, govori o skrbi za stvoreno i u tom kontekstu o pojavi *ekoteologije* kao nove teološke discipline u vrijeme ekološke i moralne krize zapadnog društva. Zatim o skrbi za ljudski život, o palijativnoj skrbi, o životu u nastajanju te smrti i umiranju. U svim odjeljcima analiziraju se praktična pitanja života čovjeka u modernom društvu i eksplicira o njima teološki stav.

Ključno je da autor sustavno zastupa vrednote kulture života. Polazna teza je da je život Božji dar čovjeku i pripada čovjeku ali i Bogu u nerazdvojivom odnosu s Bogom. Zato čovjek u posvemašnjim uvjetima ugroženosti ljudskog života ali i života drugih živih bića, božjih stvorenja, mora stvoriti eubioziju da bi omogućio vlastiti budući razvoj

Uz naslov knjige „Bioetika iz teološke perspektive“ simbolično je prikazana slika Ivana Pavla II i bijele golubice. To bi nas podsjetilo da je riječ o trojakoj teološkoj poruci: jednoga od zaslužnih teologa za kulturu života Ivana Pavla II, općem značenju slobode i mira i zajedničkog života čovjeka i drugih bića.

Profesor fra Luka Tomašević kao poznati nama i u svijetu teolog i bioetičar, pokazao je izuzetnu senzibilnost i poznavanje teološkog stajališta u suvremenim pitanjima života, ali i za povijesni, filozofski i teo-

rijski etički pristup bioetičkom diskursu. Prepoznatljiva je teorijska i analitička razina fra Luka kao znanstvenika i teologa. Njegove analize i interpretacije teorijskih izvora i teoloških stajališta nisu samo teorijske apstrakcije nego su i povijesno utemeljene, a odnose se ne samo na bioetiku kao takvu, nego i na djelovanje kršćanskih crkava te bioetičku misao ponajprije u Europi i nekim drugim zemljama (Rusija). U knjizi se cjelovito i na razumljiv način (jezik i htijenje autora) obrađuje suvremena bioetička problematika, aktualna i u Hrvatskoj. Obilježje knjige je sustavnost i jasnoća pojmova i bioetičkih ideja kroz prizmu kršćanske teologije. Unatoč tome ne radi se o teološkoj bioetici u užem smislu ni o bioetičkoj teologiji, nego o prezentaciji teološkog stajališta i vrednovanju suvremene prakse iz pera vrsnog teološki usmjerenog bioetičara. Iako u nas ima, ali nedovoljno, bioetičkih znanstvenih istraživanja, ova će knjiga zasigurno utjecati na nastavak bioetičkih promišljanja i u tom smislu nedvojbeni je doprinos bioetičkoj znanosti, posebice doprinos teologije. Može se reći da je ona međufaza fra Lukina dosadašnjeg bioetičkog mišljenja i objavljivanja u radovima. Koristeći dosadašnje spoznaje i vlastita istraživanja, sistematizirao ih je, preradio i dao im smisao cjeline. Na stanovit način ona je gotovo udžbenik iz bioetike koji moralna iskušenja čovjeka a time i teologije sučeljava sa okrutnom. To je nova cjelina koja daje pregled teorijskih rasprava i stajališta i za život tegobnih perspektiva. Knjiga će sigurno utjecati na razmišljanja čitatelja i stručne javnosti (filozofske, teološke, etičke, medicinske, sociološke itd.). Posebice se preporuča studentima različitih disciplina.

Ivan Cifrić